

III JORNADES D'EDUCACIÓ EMOCIONAL Regulació Emocional i Convivència.

El Programa de Convivència i Mediació Escolar

El Departament d'Educació va endegar a maig de l'any 2003 la carpeta La Convivència en els centres docents d'ensenyament secundari. Programa i propostes pedagògiques. (www.gencat.net/educacio/depart/convivencia.htm) que ofereix un ampli ventall de recursos per a tots els centres de Catalunya, tant públics com concertats. Pretén reforçar l'acció tutorial oferint una sèrie de materials per tal de millorar l'assertivitat de tot l'alumnat i les relacions interpersonals en el centre.

Estudis previs

Aquesta publicació venia precedida de dos estudis estadístics : el primer titulat Els desajustaments conductuals dels alumnes dels centres docents. Informe de la Comissió d'estudi (1), que es limitava als problemes que apareixien a l'Educació Secundària Obligatòria detectats per una doble via: la Inspecció Educativa i pels professionals dels Equips d'Assessorament i Orientació Psicopedagògica (EAP). Posteriorment el curs escolar 2000-2001 els Departaments d'Educació i d'Interior amb tot el suport científic de l'Institut d'Estadística de Catalunya van realitzar el rigorós informe Joventut i Seguretat a Catalunya (www.gencat.net/interior/docs/int_js_documents.htm), redactat pel Catedràtic de la Universitat de Deusto, Sr. Javier Elzo, i que en aquesta ocasió abastava els joves escolaritzats de 12 a 18 anys (univers de la mostra: 7.416 alumnes).

Les dades obtingudes ens van permetre dissenyar un programa de convivència basat en els problemes reals dels nostres centres educatius i no en les exageracions mediàtiques i alarmistes que no responen a la realitat, desanimen el professorat i pretenen justificar discursos reaccionaris, punitius i pedagògicament sense futur. Parlem de conflictivitat escolar no de violència habitual i generalitzada.

L'informe de 1997 ens parlava d'un 1'5 % d'alumnes d'ESO matriculats en centres públics amb conductes clarament disruptives i d'un 9'9 % d'alumnes amb evidents mancances d'aprenentatge i motivació. La tipologia de joves que resumia els resultats de l'Enquesta de Joventut i Seguretat oferia els següents percentatges: un 1'1 % de joves agressius, un 6'1 % d'incívics, un 28'4 % de presentistes i un 64'1 % de joves integrats i normatius. Més enllà de la perfectibilitat de les denominacions el que ens interessa es confirmar la existència d'una conflictivitat real però moderada en els centres educatius, com a mínim si considerem tot l'entorn sociològic cada dia més violent que ens envolta. Per comptes d'emfasitzar continuament el tòpic de la violència escolar, els mass media, les classes dirigents i la ciutadania en general haurien de reconèixer l'escola com un dels pocs i millors reductes que encara ens queden de socialització positiva i d'inclusió emocional i social. I, en conseqüència, ajudar-la a no quedar-se sola (2).

Convivència i Mediació

Destaquem la conjunció copulativa “i” perquè la mediació s’ha convertit en un petit senyal d’identitat del Programa de convivència escolar català davant de molts altres programes de convivència de les Comunitats Autònomes que han prioritzat altres programes o enfocaments moltes vegades coincidents amb els nostres (per exemple, els de habilitats socials o educació en valors) i en ocasions admirables, com el de la Junta d’Andalusia sobre Red Andaluza. “Escuela: Espacio de Paz”, que he pogut conèixer presencialment fa unes setmanes.

Parlem en positiu de convivència i seguint el professor Francesc Torralba no solament de tolerància -ni que sigui l’activa!-, ni de coexistència pacífica. Parlem d’inclusió social veritable, de compartir uns valors mínims (Adela Cortina dixit), parlem de cohesió social. I la relacionem estretament amb els processos de mediació, que avui en molts camps de les relacions humanes s’estan evidenciant com un eina no miraculosa però sí molt efectiva per a resoldre o com a mínim, i més modestament, per a no empitjorar els conflictes i intentar desactivar-los pacíficament. Catalunya ha estat pionera entre les Comunitats Autònomes en aquest camp: el Programa de Mediació Penal Juvenil del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya ha modernitzar per dues vegades la legislació penal en aquest aspecte (3). El Departament d’Educació ha partit d’aquest precedent d’èxit i ha fet seu el següent raonament: si aquests programes funcionen en casos de joves acusats de petits i primers delictes, adaptats adequadament a situacions de primers i petits conflictes escolars, encara ens han d’oferir uns millors resultats i això serà així, perquè sempre val més prevenir que curar.

També en Mediació Escolar Catalunya ha estat capdavantera en tot l’estat espanyol: el nostre programa de convivència és l’únic que l’inclou en el mateix títol i fins avui som els primers que disposen d’un Decret explícit que el reconegui. No ens resistim a la temptació de reproduir un breu text signat per M.Rodríguez que va publicar la revista Escuela Española al respecte:

“¿Por qué? Que se siga con el ejemplo.

A los dos meses de promulgarse oficialmente la LOE, el Gobierno catalán ha publicado un decreto regulando los derechos y deberes del alumnado, así como la convivencia y la mediación como proceso educativo de gestión de conflictos y del régimen disciplinario en los centros. El texto legal, refuerza de una manera clara y precisa el carácter educativo que deben tener los procesos y las acciones que se emprendan, tanto para prevenir como para corregir conductas inadecuadas. Como entendemos que las normas que se contienen en el decreto tienen como filosofía básica propiciar un clima de responsabilidad, de trabajo y de esfuerzo, ¿por qué las demás comunidades autónomas no siguen el ejemplo de la catalana y actualizan, con el mismo rigor jurídico, los derechos y deberes del alumnado así como las normas de convivencia?”.

(Escuela Española. Núm.3.715 (935). 13 de julio de 2006).

Celebrem una valoració tan positiva perquè ens referma en el que ja sabem i ens segueix esperonant sempre: que les bones pràctiques s’anticipen a les normatives legals i així permeten la seva actualització permanent, única manera d’evitar la seva obsolescència i

esclerosi final. El que potser no sospita l'autor és que al decret l'havia precedit una feina prèvia de quasi bé déu anys!

El Programa del Departament que presentem es vertebrava entorn de tres objectius fonamentals:

- Formar per a la convivència
- Prevenir les conductes problemàtiques
- Intervenir adequadament enfront dels conflictes.

La Mediació ocupa un paper central en tots els seus àmbits: mediar sempre que es pugui abans de sancionar i mediar també després de la sanció quan aquesta és inevitable i necessària, són possibilitats educatives que cal impulsar per resoldre els conflictes entre l'alumnat i en el centre educatiu. És l'element més innovador del Programa.

Regulació normativa

El Programa de Mediació Escolar s'ha anat integrant poc a poc en el sistema educatiu català des del primer document on consta com a decisió ferma del Departament d'impulsar-lo: l'informe abans citat sobre els desajustaments conductuals (4). En la carpeta pedagògica esmentada al primer paràgraf s'oferien ja unes primeres orientacions per a la introducció de la mediació als centres educatius i alguns exemples de centres capdavanters que havien inclòs en els seus reglaments de règim interior (RRI) la figura de la mediació com a oportunitat pedagògica (5). Aquestes orientacions varen ser incorporades més tard en les Instruccions per a l'Organització i funcionament dels centres docents públics d'educació secundària de Catalunya per al curs 2003-2004 (6). I, posteriorment, per als cursos successius.

Finalment, ha arribat el reconeixement oficial del Programa de Mediació amb la publicació el més de juliol de 2006 del nou Decret sobre drets i deures de l'alumnat i regulació de la convivència en els centres educatius no universitaris de Catalunya (7), que dona definitiva seguretat institucional a la seva filosofia preventiva i per sobre de tot educativa. El capítol 3 està íntegrament dedicat a "la mediació escolar com a procés educatiu de gestió de conflictes" i amb molta coherència s'anticipa al capítol 4 que tracta "del règim disciplinari".

El Decret defineix la Mediació Escolar com a:

- un mètode de resolució de conflictes
- mitjançant la intervenció d'una tercera persona
- amb formació específica i imparcial
- amb l'objecte d'ajudar les parts a obtenir per elles mateixes un acord satisfactori.

Ens descriu els seus principis (voluntarietat, imparcialitat, confidencialitat i presencialitat) i el seu àmbit d'aplicació (tres nivells i quatre limitacions). Així com els dos moments possibles per desenvolupar-la que es converteixen en dos models d'intervenció: el primer, la mediació com a alternativa a la sanció –que és amb molt la

més sol·licitada- i que per tant, tindrà lloc abans d'aquesta; segon, la mediació com a complement educatiu de la sanció –en el moment que aquesta hagi esdevingut inevitable i necessària-, i, en aquest cas, haurà de realitzar-se simultàniament o posteriorment a ella, concretant-se en la doble possibilitat reparatòria o, com a mínim, conciliatòria. Perquè efectivament la mediació no ve a substituir ni negar el règim disciplinari dels centres, sinó en tot cas a alleugerir-lo i completar-lo. Un director d'Institut d'Educació Secundària confessava pla i ras :”Amb la mediació tinc una eina més per afrontar els conflictes”.

Quins conflictes?

Els formadors i formadores del Programa han classificat varis tipus de conflictes i els han ordenat segons la freqüència en que es presenten i la oportunitat o no de ser atesos des del Programa de Mediació. Els problemes més habituals són els d'indisciplina, faltes de respecte a professors i companys, insults, baralles i relacions conflictives entre alumnes (maltractament inicial i esporàdic). Després casos de petits robatoris i de petit vandalisme i danys contra instal·lacions del centre. Fins aquí el procés educatiu de mediació escolar s'ha mostrat molt adequat i força eficaç. Els casos de robatoris importants (material informàtic, bicicleta, màquina de fotos digital, mòbil, etc) i de gran vandalisme (realitzats habitualment en caps de setmana o vacances) impliquen la corresponent denúncia a les forces de seguretat i no s'aborden des de la mediació escolar. Finalment, es donen alguns casos aïllats de maltractament consolidat i sistemàtic entre companys (el que estrictament parlant s'anomena assetjament o “bullying): dos o tres casos a l'any en centres de 600/800 alumnes. Mai hem cregut que la mediació entre alumnes ni tan sols entre alumnes i professors pugui solucionar aquestes situacions tan continuades de deteriorament de l'autoestima de les víctimes. Alguns experts proposen una mediació terapèutica (Jordi Collell i Carme Escudé), seguint el mètode del professor escandinau A.Pikas, però en tot cas és clar que cal un ajut psicològic especialitzat i perllongat en el temps per poder afrontar adequadament aquests problemes.

La mediació no és un instrument màgic, no és la panacea ni la pedra filosofal per solucionar tots els problemes, però és molt efectiu especialment en conflictes de relació personal, quan s'intervé a temps i de forma correcta amb la metodologia precisa d'aquesta relativament recent estratègia de “resolució alternativa de conflictes” (RAC).

Situació actual

En el moment present el Programa de Mediació Escolar s'aplica com a tal en 217 centres d'Educació Secundària, la majoria instituts públics i, en la modalitat més ampla de “cultura de mediació”, en 84 centres d'educació infantil i primària. L'equip de formadors és de 60 persones, majoritàriament docents de secundària. Els professors i professores que han realitzat el curs de formació són més de 3.000, els alumnes més de 1.700 i els pares i mares passen dels 400.

Actuacions de formació

Als centres que estan motivats en incorporar-se al Programa de Convivència i Mediació se'ls ofereix formació en els diferents programes que el componen i que es complementen entre sí. Els programes que s'ofereixen als centres d'Educació Infantil i Primària per a aprofundir en la millora de la convivència són els següents:

- Educació emocional
- Educació en valors i per a la pau
- Aprendre a pensar (Filosofia a l'escola)
- Competència social ("Decideix")
- Cultura de mediació per a la resolució positiva dels conflictes.

Tots cinc són complementaris i s'enriqueixen uns als altres. Els enumerem en aquest ordre perquè creiem que els tres primers es poden aplicar ja des dels primers cursos d'Educació Infantil, mentre que els de competència social i el de mediació són més adequats pels cicles mitjà i superior d'Educació Primària.

El Departament d'Educació està a punt de publicar la carpeta pedagògica La Convivència en els centres educatius d'Educació Infantil i Primària, que serà enviada a tots els centres tant públics com privats i també es podrà consultar a Internet. Inclou un CD del programa de Competència social "Decideix" i un DVD amb cinc vídeos dels diferents programes d'aquest nivell educatiu.

Pel que fa als centres d'Educació Secundària els dos programes que es treballen són:

- Competència Social (Habilitats cognitives. Creixement moral. Habilitats socials)
- Mediació escolar

El primer el considerem el programa més sintètic en tot l'Estat espanyol en el tema que ens ocupa perquè com diu el seu autor, el Dr. Manuel Segura, " integra las cuatro oleadas que han modernizado los últimos años la finalidad última y los contenidos de la educación: aprender a pensar, habilidades sociales, educación emocional y educación en valores morales". La versió catalana, degudament revisada i autoritzada, es va incloure en un CD a la carpeta citada a l'inici d'aquesta ponència.

Pel que respecta al programa de Mediació Escolar el curs de formació complet dissenyat pel Departament consta de 4 fases: sensibilització, formació, pràctica i consolidació. Amb un total global de 40 hores, impartides en la modalitat formativa d'assessorament en el propi centre, que és la que ha resultat més eficaç en els centres públics de cara a la participació conjunta de tots els membres de la comunitat educativa en el Programa (de fet es recomana un mínim d'uns 10 professors i uns 10 alumnes i per a l'aprovació del projecte s'exigeix la implicació de l'equip directiu per a un mínim de 3 anys i l'acord del Claustre de Professors i del Consell Escolar).

Les dues modalitats de mediació que es porten a terme són la de co-mediació realitzada per parelles mediadores exclusivament d'alumnes (es porta a terme en molt pocs centres que per lògica es limiten llavors exclusivament a conflictes entre alumnes) i la co-mediació a càrrec de parelles mediadores formades per professors i alumnes (és el cas

pràcticament unànime i llavors, tot i que no és encara gaire freqüent, es poden abordar també conflictes entre professors i alumnes).

Trobades de Mediadors i Mediadores de Catalunya

La bona acollida que ha tingut el Programa ha quedat palesa a les Trobades de Mediadors i Mediadores que hem realitzat a juny de 2004 i de 2005 al Complex Educatiu de Tarragona: uns 100 professors mediadors, 200 alumnes i uns 30 pares i mares han contestat un qüestionari confirmant que als centres on s'ha implantat el Programa de Mediació ha millorat el clima de convivència, han disminuït els expedients disciplinaris, els professors i els alumnes s'han implicat més en la resolució dels conflictes del centre i les famílies també s'han sentit més participatives de la vida escolar.

La Unitat de Suport a la Convivència Escolar (USCE)

El Departament d'Educació va crear al setembre de 2005 la Unitat de Suport a la Convivència Escolar (USCE) i la va adscriure precisament al Programa de Convivència i Mediació Escolar. És un organisme col·legiat d'assessorament telefònic i si cal també presencial, per a qualsevol tipus de conflictivitat escolar. Els 386 casos atesos de 1 de setembre de 2005 a 15 de juliol de 2006 s'han distribuït de la següent manera:

- assessorament en situacions de conflicte reals o previsibles: 30 %
- informació general sobre el servei: 21 %
- casos de disconformitat amb l'acció educativa d'algun professor o del centre: 15 %
- casos de violència verbal: 10 %
- casos de presumpte maltractament entre companys ("bullying"): 10 %
- problemes psicològics de conducta: 8 %
- casos de violència física: 6 %.

Les trucades s'han repartit pràcticament al 50% entre les realitzades per professionals de l'educació i per les famílies.

Actualment aquesta unitat la componen dos tècnics docents (de la Subdirecció general de Programes Educatius), un inspector coordinador (de la Subdirecció general de la Inspecció Educativa) i una tècnica jurista (de l'Assessoria Jurídica del Departament). El número de telèfon d'atenció directa és el 93/ 400 69 68.

Reflexió final

Hem resumit aquest programa institucional remarcant el seu caràcter educatiu i responsabilitzador: ens resistim a judicialitzar qualsevol incident de convivència a l'escola i fora d'ella. Els processos de mediació són més ràpids, més econòmics i menys estigmatitzadors de les persones. Aconsegueixen millorar les persones perquè poden intercanviar i compartir –ni que sigui mínimament- les emocions de l'altra part. Això explica a la justícia juvenil l'èxit en la baixa reincidència dels menors que han participat en el programa de mediació penal: víctima i agressor surten millorats com a persones. El mateix cal dir dels processos de mediació a l'escola: per aquesta raó els promocionem.

Acabaré amb una referència al món clàssic. Es ben coneguda la sentència del brillant pensador Agustí de Hipona “**homines sunt voluntates**”, per emfasitzar els components no estrictament racionals de les persones. Avui nosaltres podríem afirmar també amb tota correcció: “**homines** -és a dir totes les persones: homes i dones- **sunt emotiones**”. Ho experimentem a la pròpia vida personal, familiar i social. Només ens fem persones relacionant-nos bé amb altres persones i això només ho podem aconseguir controlant les nostres emocions i explotant-les empàticament. Les emocions són la força del nostre projecte personal i comunitari i per això tenen un paper indispensable en l'escola com aquestes III Jornades d'Educació Emocional han volgut amb tota raó recordar-nos.

Notes

- 1) Departament d'Ensenyament. Dossier de Premsa. Barcelona, setembre 1997.
- 2) El Parlament de Catalunya va encarregar als Departaments d'Educació i Interior un nou estudi titulat “Enquesta de Convivència Escolar i Seguretat a Catalunya” (BOPC de 14 d'abril de 2005), aquesta vegada sobre una mostra de més de 10.000 alumnes des dels 8 fins als 18 anys i també amb tot el suport científic de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Sembla imminent la seva presentació pública que confirma abastament les dades dels estudis anteriors.
- 3) Veure Llei Orgànica 4/92 de 5 de juny i sobretot la Llei Orgànica 5/2000 de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors. BOE de 13 de gener, articles 19 i 51.2
- 4) “La Comissió proposa endegar un seguit d'actuacions formatives, com: seminaris de mediació escolar per afavorir la participació dels alumnes en la resolució de conflictes i el respecte a les normes de convivència i programes de competència social dirigits a tutors i tutores a partir dels 10 anys en la doble vessant preventiva i de tractament”. (Proposta 46).
- 5) Veure pàgines 59-65.
- 6) Full de Disposicions i Actes Administratius del Departament d'Ensenyament. Núm.961, any XXI, juny 2003).
- 7) Decret 279/2006, de 4 de juliol. Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya Núm.4670 de 6 de juliol.

Adreces electròniques

- 1) Programa de Convivència i Mediació Escolar:

www.xtec.cat/innovacio/convivencia

- 2) “La Convivència en els centres docents d’ensenyament secundari. Programa i propostes pedagògiques”. Departament d’Educació, maig 2003:

www.gencat.net/educacio/depart/convivencia.htm

-Programa de Competència Social: pàgines 21-36

-Programa de Mediació Escolar: pàgines 37-49 i 59-65

- 3) “Joventut i seguretat a Catalunya. Enquesta als joves escolaritzats de 12 a 18 anys”. Departaments d’Educació i d’Interior, curs 2000-2001:

www.gencat.net.interior/docs/int_js_documents.htm

- 4) Maltractament i assetjament (bullying) entre alumnes:

www.xtec.net/~jcollell

- 5) Fiscalía General del Estado. Instrucción 10/2005, de 6 de octubre de 2005, sobre tratamiento del acoso escolar desde el sistema de Justicia Juvenil:

www.datadiar.com/portal/ultimah/acosoescolar.htm

Referències bibliogràfiques

- 1) *Consell Escolar de Catalunya. Jornada de Reflexió (28 de gener de 2006). “Conviure i treballar junts”. Especialment els articles: Aprendre a conviure: la resolució de conflictes interpersonals. (Genoveva Sastre), Tractament educatiu del conflicte: el Programa de Convivència i Mediació Escolar del Departament d’Educació “Tractament educatiu del conflicte: el Programa de Convivència i Mediació Escolar del Departament d’Educació” (Pere Led) i “La mediació penal juvenil: una eina per a la responsabilització del jove infractor” (Charo Soler).*
- 2) “El Programa de Convivencia y Mediación Escolar en Cataluña” (Pere Led). Actas del Congreso sobre “La convivencia en las aulas: problemas y soluciones”. Ministerio de Educación y Ciencia. Instituto Superior de formación del Profesorado. Madrid, 2006.

3) Competència social

- Segura, Manuel; Arcas, Margarita (2004). *Relacionarnos bien. Programa de Competencia Social para niños y niñas de 4 a 12 años*. Madrid, Narcea, S.A.
- Segura, Manuel (2002). *Ser persona y relacionarse. Habilidades cognitivas y sociales y crecimiento moral*. Madrid, Narcea, S.A.
- Segura, Manuel (2005). *Enseñar a convivir no es tan difícil. Para quienes no saben qué hacer con sus hijos o con sus alumnos*. Bilbao, Editorial Desclée de Brouwer.
- Segura, Manuel ; Arcas, Margarita (2003). *Educación práctica al complejo mundo de los sentimientos*. Madrid, Narcea S.A.
- *Cuadernos de Pedagogía. Aprender a relacionarse. Competencia social*. Número 324 (2003).

4) Mediació Escolar

- Boqué, Maria Carme (2002). *Guia de mediació escolar. Programa comprensiu d'activitats, etapes primària i secundària*. Barcelona. Associació de Mestres Rosa Sensat.
- Boqué, Maria Carme (2005). *Temps de mediació. Taller de formació de mediadors i mediadores en l'àmbit educatiu*. Barcelona, CEAC educació.
- Farré, Sergi (2004). *Gestión de conflictos: taller de mediación. Un enfoque socioafectivo..* Barcelona. Ariel.
- Led. Pere (coordinador) (2002). *Resolución de conflictos y mediación en los centros docentes*. Las Rozas (Madrid). Temáticos Escuela Española, núm 4.
- Led, Pere (2005). *La mediación escolar: un modelo institucional*. Barcelona. Anuario de Justicia Alternativa, nº 6. Tribunal Arbitral de Barcelona. J.M.Bosch Editor.
- Sastre, Genoveva; Moreno, Montserrat (2002). *Resolución de conflictos y aprendizaje emocional. Una perspectiva de género*. Barcelona, Gedisa.
- *Cuadernos de Pedagogía. Conflictos escolares: una oportunidad*. (Josep Maria Puig Rovira). Número 257 (1997).

Pere Led Capaz
Responsable del Programa de Convivència i Mediació Escolar.
Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya.

Barcelona, 16 de febrer de 2007.